

Asio flammeus

(Pont., 1763)

Uszatka błotna (sowa błotna)

Rzqd: sowy, rodzina: puszczykowiace, podrodzina: puszczyki

Status występowania w Polsce

Gatunek nieregularnie i bardzo nielicznie lęgowy na niżu. Rzadko obserwowany w kraju w czasie wędrówek i zimą.

Opis gatunku

Sowa o pośredniej wielkości między uszatką i puszczykiem. Samica jest większa od samca. Długość ciała 37–39 cm, rozpiętość skrzydeł 95–110 cm, masa ciała: samce 260–350 g, samice 280–420 g. Oprócz niewielkiego zróżnicowania wielkości brak różnic pomiędzy płciami. Głowa, wierzch ciała i pierś są jasnokremowe z ciemnobrązowymi, podłużnymi plamami, brzuch z rzadszymi plamami, niekiedy czysty, białawy lub kremowy.

Ogon lekko klinowaty, z kilkoma wyraźnymi ciemnobrązowymi paskami. Na wierzchu skrzydła u nasady lotek 1. rzędu widoczne płowozółte okienko. Spód skrzydła białopłowy, z kilkoma czarnymi paskami na części dłoniowej. Szlara kołista, wokół oczu czarna, dalej jaśniejsza, szara lub kremowa. Oczy żółte w ciemnej oprawie, nad okiem niewielkie, jasne czubki tworzące „uszy”, znacznie krótsze niż u uszatki, widoczne tylko wtedy, gdy ptak jest zaniepokojony. Upierzenie ptaków młodych ciemniejsze niż dorosłych. Najpóźniej w końcu października młode ptaki uzyskują już szatę ostateczną. Skrzydłami uderza raczej sztywno i nierównomiernie. Potrafi je unosić podobnie jak błotniaki i szybować jak myszotów. W locie godowym samiec wznosi się szybko w górę, rytmicznie uderzając skrzydłami. W miarę wznoszenia uderzenia skrzydeł są rzadsze, ptak może też szybować lub zawisać, odzywając się głosem wabiającym samicę, brzęczącym jak „bu-bu-bu...”, po czym następuje „ślizg” w dół. Kulminacją lotu godowego jest zatrzymanie się podczas lotu kołyszącego w pozycji prawie pionowej, które wygląda jak przetaczanie się z jednej strony na drugą ze skrzydłami uniesionymi w kształcie litery V. Najczęściej wydawany głos ostrzegawczy przypomina szczekanie psa i brzmi jak „kew kew”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Od sów podobnej wielkości, uszatki *Asio otus* (A221, nieopisana w tej książce) i puszczyka *Strix aluco* (A219, nieopisany w tej książce), różni się stosunkowo kontrastowym rysunkiem na wierzchu ciała i subtelnym kreskowaniem na brzuchu. Oczy uszatki, o pomarańczowych

tęczęwkach, są podobne do oczu uszatki błotnej, natomiast oczy puszczyka są całkowicie czarne. Proporcjonalnie do wielkości ciała uszatka błotna ma najdłuższe skrzydła ze wszystkich gatunków sów spotykanych w zachodniej Palearktyce. Największe ryzyko pomylenia istnieje z uszatką, która posiada podobny wzór skrzydła i sposób lotu, a na przelotach może występować w podobnych siedliskach. Uszatka błotna jest jednak nieco większa od uszatki, z dłuższymi i węższymi skrzydłami, wielkością bardziej zbliżoną do puszczyka, ale bardziej od niego smukła, z wyraźnie dłuższymi skrzydłami i mniejszą głową.

Biologia

Tryb życia

Gatunek terytorialny, najbardziej aktywny o zmroku, może być jednak spotykany o każdej porze dnia i nocy. Podczas wędrówek może występować w grupach, niekiedy tworzy nawet większe skupienia, czasem mieszane z uszatką. Przy obfitości pokarmu może również gniazdownać w większych skupiskach.

Lęgi

Uszatka błotna należy do gatunków monogamicznych; dojrzałość płciową osiąga w 2. roku życia. W pary łączy się na zimowiskach (koniec stycznia-początek lutego), tylko na okres rozrodu. Samiec wybiera rewir lęgowy wcześniej, często już w lutym-marcu i od początku go broni. Gniazdo zakłada w płytkim zagłębieniu w ziemi, wyścielonym drobnym materiałem roślinnym. Usytuowane jest ono zwykle w suchym miejscu, wśród niskiej roślinności, w pobliżu jakiegoś wzniesienia, z którego samiec obserwuje okolice. Jeśli teren jest podtopiony, wówczas gniazdo ukryte jest w kępie roślinności wystającej ponad wodę. Wyprowadza jeden lęg w roku, do którego przystępuje w okresie kwiecień–czerwiec. W szczególnie obfite w pokarm lata może wyjątkowo wyprowadzać 2 lęgi. W zależności od zagęszczenia gryzoni samica składa 4–16 (średnio 7) jaj. W przypadku niedostatku pokarmu nie przystępuje do lęgu. Pisklęta wykluwają się po 24–29 dniach wysiadania, często w odstępach dwudniowych, dlatego mogą się znacznie różnić wielkością. Gniazdo opuszczają po 12–17 dniach od wyklucia, jeszcze nie umiejąc latać. Zdolność do lotu uzyskują po 24–27 dniach od wyklucia. Zagęszczenie populacji lęgowej w typowych siedliskach: Uroczysko Biele 8,2 p./10 km²; Bagno Ławki 5,4 p./10 km²; cała Kotlina Biebrzańska 1,8 p./100 km².

Wędrowki

Gatunek wędrowny lub częściowo wędrowny. Przelot jesienny trwa od września do listopada, a wiosenny w marcu i kwietniu. W lata obfite w gryzonie obserwuje się w naszym kraju jesienne inwazje: co kilkanaście lat obfite, co kilka lat słabsze.

Zimowanie

Zimowiska europejskich populacji znajdują się w południowej Europie i w Afryce. Pojedyncze osobniki spotykane są zimą również w Polsce. Na zimowiskach ptaki wyznaczają granice terytoriów żerowiskowych i aktywnie ich bronią.

Pokarm

Pokarm stanowią prawie wyłącznie drobne gryzonie, w tym w większości norniki. Pozostały, zazwyczaj przypadkowy pokarm, stanowią inne drobne ssaki, ptaki, płazy i gady oraz owady. Poluje najczęściej rano lub wieczorem, jednak pokarm może zdobywać o każdej porze dnia i nocy w ciągu całego roku.

Występowanie**Siedlisko**

Bagna, torfowiska, wrzosowiska, turzycowiska, pastwiska i łąki, luźne zakrzewienia, w tym również porośnięte trzcinami, porośnięte trawą zręby i uprawy leśne oraz ugory. Generalnie w sezonie lęgowym gatunek unika terenów uprawnych, chociaż niekiedy może być spotykany w uprawach koniczyny i zbóż, w uprawach ziemniaków itp. Wa-

runkiem wyboru siedliska jest dostępność gryzoni, stąd niekiedy brak uszatki w potencjalnie optymalnym siedlisku, a występuje w innym, na pozór mniej dogodnym, ale z większą obfitością pokarmu. Poluje na terenach otwartych, pokrytych niską roślinnością.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 4010 Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym *Erica tetralix*
- 6410 Zmienne-wilgotne łąki trzęślicowe (*Molinion*)
- 6510 Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (*Arrhenatherion elatioris*)
- 7110 Torfowiska wysokie z roślinnością tofotwórczą (żywe)
- 7120 Torfowiska wysokie zdegradowane, zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji
- 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z *Scheuchzeria-Caricetea*)
- 7210 Torfowiska nakredowe (*Cladietum marisci*, *Caricetum buxbaumii*, *Schoenetum nigricantis*)
- 7230 Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek jest szeroko rozmieszczony na obu kontynentach amerykańskich, w Eurazji i w Afryce. Wyróżniono 10 podgatunków. Podgatunek *A. f. flammeus* gniazduje w Europie, północnej Azji, północnej Afryce i Ameryce Północnej. Zimuje w zachodniej i południowej Europie, Azji Mniejszej, Afryce Północnej, Afryce tropikalnej pomiędzy zwrotnikiem Raka a równikiem, a na półkuli zachodniej na południe od arealu gniazdowego. Inne podgatunki zamieszkują rozległe tereny Ameryki Południowej, Falklandy oraz inne wyspy na Pacyfiku (Galapagos, Hawaje, Karoliny).

Rozmieszczenie w Polsce

Może występować lokalnie na całym niżu. Miejsca najczęstszych lęgów to Kotlina Biebrzańska, Polesie, Dolina Bzury, Torfowiska Chełmskie. Podczas przelotów i inwazji może być spotykana w całym kraju.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej, którego nie dotyczą zwolnienia od zakazów wynikające z wykonywania czynności związanych z prowadzeniem racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237) Polska czerwona księga zwierząt (2001): VU gatunek narażony na wyginięcie

Status zagrożenia w Europie: (V) gatunek narażony na wyginięcie

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Gniazduje w niektórych parkach narodowych (np. Biebrzański PN), parkach krajobrazowych (np. PK Pojezierza Łęczyńskiego, PK Puszczy Knyszyńskiej, Chełmski PK) oraz w rezerwach przyrody (np. Bagno Wizna I, Bagno Wizna II, Jezioro Liwia Łuża).

Rozwój i stan populacji

Europejska populacja lęgowa uszatki błotnej oceniana jest na 17 000–130 000 p. Najliczniej sowa ta zamieszkuje Rosję (10 000–100 000 p.), Finlandię (2000–10 000 p.), Norwegię (1000–10 000 p.), Szwecję (2000–4500 p.), Wielką Brytanię (1000–3500 p.) i Białoruś (500–1500 p.).

W XIX w. gniazdowanie uszatki błotnej w Polsce podawano prawie z całego niżu, brak jednak ścisłych danych wskazujących na stałość lęgówisk. W okresie po II Wojnie Światowej lęgi stwierdzano zazwyczaj bardzo rzadko i nieregularnie. Gatunek podlega dużym fluktuacjom liczebności skorelowanym z masowymi pojawami gryzoni. Pomimo że uszatka błotna nigdzie nie jest częsta, w wielu rejonach Europy (Skandynawia, Wielka Brytania) populacje są stabilne. Tymczasem w Europie Centralnej istnieje tendencja do spadku liczebności, a w wielu miejscach gatunek ustąpił. Prawdopodobnie jest to spowodowane degradacją siedlisk gniazdowych.

Ocena wielkości populacji lęgowej jest bardzo utrudniona ze względu na duże wahania liczebności, w zależności od bogactwa żerowisk. Podobna sytuacja jest w różnych państwach europejskich, co widać na podstawie przytoczonych wyżej szacunków liczebności. W przybliżeniu można szacować liczebność w Polsce na ok. 20 p. w latach z małą ilością pokarmu i ok. 100 p. w latach pojawów gryzoni. W polskiej bazie obszarów ptasich sieci Natura 2000 uszatka błotna została zapisana w 17 ostojach. Na większości tych obszarów (zaznaczone na mapie) występują 1–2 p. Więcej par gniazduje w następujących ostojach: Dolina Biebrzy do 25 p. (np. w 1997), Chełmskie Torfowiska Węglanowe do 11 p. (w latach 1990–1993), Bagno Bubnów do 3 p. (w 1990) i Dolina Dolnej Odry do 3 p. (w latach 1990–2002).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce utrata siedlisk w wyniku:

- osuszania naturalnych siedlisk bagiennych i eksploatacji torfu;
- przekształcania pastwisk i półnaturalnych łąk w tereny orne; przeorywania i nawożenia łąk w celu uzyskania wysokowydajnych użytków zielonych;
- melioracji odwadniających połączonych z planowym zalesianiem lub stymulujących szybką sukcesję lasu;
- zajmowania nieużytków na cele związane z rekreacją, w tym pod budowę lotniskową.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- w dolinach rzek utrzymać wysoki poziom wód gruntowych późną wiosną, zachować okresowo wypelnione wodą obniżenia i starorzecza;
- odstąpić od budowy (lub rozbudowy) sieci melioracyjnej. W przypadku istniejącej sieci melioracyjnej zahamować zbyt szybki odpływ powierzchniowy poprzez budowę zastawek na istniejących rowach melioracyjnych oraz zaniechanie udrażniania i pogłębiania rowów;
- odstąpić od planów zalesiania otwartych obszarów w rejonach gnieźdzenia się uszatki błotnej;
- w ramach ochrony czynnej podjąć próbę rekultywacji osuszonych torfowisk.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- dyspersję w obrębie krajowej populacji.

Monitoring

- coroczna ocena liczebności populacji lęgowej (na podstawie liczby tokujących osobników), na powierzchniach wybranych na obszarach występowania gatunku. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAUER H. G., BERTHOLD P. 1997. Die Brutvögel Mitteleuropas. Bestand und Gefährdung. Wiesbaden, 715 s.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- BUCZEK T. 1992. Lęgi sowy błotnej (*Asio flammeus*) na torfowi-

- skach węglanowych w okolicach Chełma. *Not. Orn.*, 33: 141–144.
- DOMASZEWICZ A. 1995. Sowa błotna *Asio flammeus* w Polsce – rozmieszczenie i ochrona. *Chrońmy Przyr. Ojcz.*, 51, 2: 40–50.
- DYDUCH-FALNIEWSKA A., HERBICH J., HERBICHOWA M., MRÓZ W., PERZANOWSKA J. 2002. Krótka charakterystyka typów siedlisk przyrodniczych o znaczeniu europejskim, występujących w Polsce. Wdrażanie koncepcji sieci Natura 2000 w Polsce – materiały dla Wojewódzkich Zespołów Re-alizacyjnych. Kraków–Gdańsk, 37 s.
- GLUE D., KORPIMÄKI E. 1997. Short-eared Owl *Asio flammeus*. W: Hagemeyer W. J. M., Blair M. J. (red.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their distribution and abundance. London, s. 418–419.
- GLUTZ v. BLOTZHEIM U. N., BAUER K. M., BEZZEL E. (red.) 1994. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 9. *Columbiformes-Piciformes*. Wiesbaden, 1148 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- KORPIMÄKI E., NORRDAHL K. 1991. Numerical and functional responses of kestrels, short-eared owls and long-eared owls to vole densities. *Ecology*, 72: 814–826.
- LINDBERG P. 1994. Short-eared Owl *Asio flammeus*. W: Tucker G. M., Heath M. F. (red.) Birds in Europe: their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, s. 332–333.
- MIELCZAREK P., CICHOCKI W. 1999. Polskie nazewnictwo ptaków świata. *Not. Orn.*, 40, zeszyt specjalny: 1–264.
- PROFUS P. 2001. *Asio flammeus* (Pontoppidan, 1763) – Sowa błotna. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 238–241.
- PUGACEWICZ E., ZUB K. 1999. Liczebność, rozród oraz pokarm sowy błotnej *Asio flammeus* w Kotlinie Biebrzańskiej. *Not. Orn.*, 40: 69–77.
- SNOW D.W., PERRINS C. M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Vol. 1. Non-Passerines. Oxford, New York. s. 1009–1697.
- SOKOŁOWSKI J. 1972. Ptaki ziem polskich. T. 2. Warszawa, 457 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WINIECKI A. 2000. *Asio flammeus* (Pont., 1763) – sowa błotna. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. (red.) Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, s. 320–321.
- WINIECKI A., GRZYBEK J., KRUPA A., MIELCZAREK S. 1997. Awifauna łęgowa doliny środkowej Warty – stan aktualny i kierunki zmian. *Not. Orn.*, 38: 87–120.

Stanisław Tworek, Grzegorz Cierlik